КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА
ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ (IX КЛАС)

2020/2021 навучальны год

Прозвішча, імя, імя па бацьку
вучня____
Прозвішча, імя, імя па бацьку настаўніка

____

Прачытайце тэкст і выканайце заданні 1-4.

Мудры Саламон

Жыў калісьці мудры цар Саламон. Быў ён мудрэйшы за ўсіх людзей. Валадары з далёкіх царстваў прыязджалі да яго, каб паслухаць ягоныя прыпавесці ды павучыцца ў яго розуму.

І пачаў думаць Саламон, што кепска Бог стварыў гэты свет, бо разам з добрым дазволіў жыць і ліхому. І выдаў тады Саламон загад, каб вешалі кожнага, каго зловяць на зладзействе.

Пачуў Бог Саламонавы думкі і зрабіў так, каб той зразумеў сваю памылку. І вось як яно было.

У Саламона расла вельмі прыгожая дачка. Ён надзвычай моцна яе любіў, і чаго б яна (не, ні) папрасіла, (не, ні) ў чым ёй (не, ні) адмаўляў.

Аднаго дня папрасіла яна, каб узяў яе з сабой на паляванне.

Упаляваў Саламон са слугамі безліч усялякае дзічыны, нагатавалі яе і пачалі баляваць. Узяла Саламонава дачка кавалак выключна смачнага мяса, але, мабыць, дужа моцна згаладалася на паляванні, бо кавалак той перасеў ёй у горле. Што там (не, ні) рабілі, як (не, ні) ратавалі, а(не, ні) як *не маглі даць рады.* Падавілася Саламонава дачка.

Засмуціўся Саламон (не, ні) вымерна, кінуў баляваць дый павёз хаваць сваю любую дачушку.

Прыбралі яе ў золата і дарагое адзенне, а сам Саламон павязаў ёй на шыю дыямантавыя пацеркі, ды такія, якіх свет (не, ні) бачыў.

А *адзін* зламыснік агледзеў тое золата з дыямантамі і надумаўся скрасці.

Як пахавалі Саламонаву дачку, засыпалі зямлёю і разышліся з могілак, дык той злодзей досыць хуценька раскапаў магілу, выцягнуў дамавіну і *хацеў быў адчыніць* вечка, але не мог, як (не, ні) стараўся. Тады вывернуў ён надмагільны камень і рэзнуў ім па труне *так,* што яна адчынілася.

Бачыць ён, *ажно* Саламонава дачка ажыла і падымаецца з труны. Мабыць, як ударыў ён тым каменем, дык мяса ў горле праскочыла і царэўна ажыла. (Не, ні) ведала яна, што з ёю робіцца і чаго ляжыць у той скрыні, але гукнула таго злодзея. А той так перапалохаўся, што не мог варухнуцца і стаяў, быццам каменны слуп.

На крык збегліся людзі, забралі царэўну, схапілі злодзея і прывялі да Саламона.

Узрадаваўся той, што дачка ажыла, а як даведаўся, што выратаваў яе злодзей, дык засмуціўся.

Зразумеў Саламон, што (не, ні) яму вучыць Бога, бо той (не, ні) здарма зрабіў так, што часам і занадта ліхое творыць занадта добрае.

Пераказаў У Сіўчыкаў.

Заданне 1.
а) Вызначце стыль і тып тэксту;
б) Запішыце ўстойлівы выраз, які змяшчае ў сабе імя Саламона, і патлумачце яго значэнне.

Стыль_______________________________________
Тып____
Устойлівы выраз: ___________________________
Тлумачэнне: ________________________________

Заданне *2.* Выпішыце з тэксту 6 прыслоўяў меры і ступені.

Заданне 3. Звярніце ўвагу на словы, дзе неабходна выбраць напісанне *не* ці *ні.* У тэксце такія выпадкі пазначаны наступным чынам: *(не, ні).* Выпішыце словы з *не* і *ні* асобна.

не	**ні**

Заданне 4. Вызначце, якую сінтаксічную ролю выконваюць вылучаныя курсівам словы і спалучэнні слоў.

Вылучаныя словы	**Сінтаксічная роля**
аднаго дня	
не маглі даць рады	
толькі	
хацеў быў адчыніць	
так	
ажно	

Заданне 5. Уважліва прачытайце прыклады. Вызначце ў кожным радку, дзе трэба напісаць *вялікую* літару (у першым выпадку, у другім выпадку _ці ў

абодвух), ці патрэбна *двукоссе* ў гэтым радку, патрэбны *дэфіс* у гэтым радку. Пастаўце знак плюс (+)- у адпаведным слупку. Улічыце, што кожны з прыкладаў знаходзіцца не ў пачатку сказа.

Табліца да задання 5.

Прыклады	***Вялікая літара пішацца ў першым выпадку***	***Вялікая літара пішацца ў другім выпадку***	***Ставіцца двукоссе***	***Ставіцца дэфіс***
(А, а)дысеевы падарожжы				
медаль (З, з)а (А, а)двагу - пачэсная ўзнагарода				
(М, м)агеланаў (П, п)раліў				
Леанарда (Д, д)а (В, в)інчы				
Нью (Ё, ё)рк				
(Б, б)ікфордаў шнур				
магутнасць лямпачкі - чатыры (В, в)аты				
(Д, д)зень (Н, н)езалежнасці				

Табліца да задання 6.

вiламi па вадзе...	'невядома, ці ажыццявіцца што-н. (пра няпэўнае, маламагчымае)'	
... скiба	1) 'той, хто аддзяліўся ад сям'і, стаў самастойным, не патрабуе клопатаў'; 2) 'той, хто парваў сувязі з прывычным асяроддзем, спосабам жыцця, з прывычнай дзейнасцю'	
як мыла ...	'з незадаволеным, кіслым выглядам, у дрэнным настроі (пайсці, сядзець, быць і пад.)'	
... залатымi лiтарамi	'захаваецца ў памяці людзей як выдатная з'ява чаго-н.'	
з... дыханнем [слухаць]	'вельмі ўважліва, зацікаўлена'	
[насіцца] як <дурань> з ... торбай	'незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н.'	

Заданне 6. Аднавіце прапушчаныя кампаненты прыведзеных у левым слупку табліцы фразеалагізмаў паводле сфармуляваных значэнняў і запішыце гэтыя кампаненты ў правым слупку ў адпаведных радках.
Падказка: прапушчаныя кампаненты - дзеепрыметнік або дзеепрыслоўе.

Заданне 7. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Позади него, прижавшись к стене, стоял совершенно незнакомый человек. На незнакомце был плащ из тусклого серого бархата с вышитым по краю узором из золотых снежинок. На голове шляпа с павлиньим пером, падавшим на плечо. Перо заканчивалось ярким зелёно-синим переливчатым пятнышком, чем-то напоминавшим широко раскрытый глаз. Тут волшебник Алеша даже несколько растерялся: этот глаз на конце пера смотрел на него пристально и неотрывно (По С. Прокофьевой).

____
____
____
____
____
____
____
____
____
____

Заданне 8. Рашыце красворд.

Па вертыкалі: 1. Трохскладовая стапа з націскам на першым складзе.(7) 3. Трохскладовая стапа з націскам на трэцім складзе.(7) 5. Род літаратуры, які адлюстроўвае рэчаіснасць праз суб’ектыўнае выяўленне пачуццяў, перажыванняў аўтара.(6) 6. Ужыванне слова ў пераносным значэнні для ўзмацнення вобразнасці моўнага .афармлення твора (напрыклад, метафара, эпітэт і інш.). (4) 7. Трохскладовая стапа з націскам на лругім складзе.(10) 12. Слова, радок ці некалькі радкоў, якія паўтараюцца пасля кожнай страфы верша.(6)

Па гарызанталі: 2. Група аб’яднаных рыфмоўкай вершаваных радкоў, якая паўтараецца на працягу твора.(7) 4. Парушэнне прамога парадку слоў з мэтай вылучэння галоўнага.(8) 8. Сугучнасцьканчаткаў вершаваных радкоў.(5) 9. Перыядычны паўтор асобных элементаў тэксту праз пэўныя прамежкі. Напрыклад, чаргаванне націскных і ненаціскных складоў у сілаба-танічным вершы.(4) 10. Двухскладовая стапа з націскам на другім складзе.(3) 11. Двухскладовая стапа з націскам на першым складзе.(5)

Па вертыкалі: 1. ___________ 3. _____________ 5. _____________ 6. _______________
7. _______________ 12. ________________
Па гарызанталі: 2. ________________ ***4.*** ______________ ***8.*** ______________ ***9.*** _____________
10. ________________ ***11.*** ________________

Заданне 9. Па апісанні пазнайце персанажаў, назавіце творы, у якіх яны дзейнічаюць, і аўтараў гэтых твораў.

А. Моцны малады чалавек, які з-за нешчаслівага кахання стаў злодзеем. Быў забіты сваёй каханкай. На яго магіле была насыпана вялікая тара.
Б. Хлопчык, які меў некалькі мянушак. Добра вучыўся ў польскай школе, праз беднасць не мог пайсці ў чацвёрты клас, але дапамог дзядзька Пятрусь, што даў грошы. Хлопчыку падабалася выхавацелька чацвёртага класа, бо размаўляла на беларускай мове.
В. Немаладая жанчына, удава палясоўшчыка, якая прыйшла ў горад пабачыць свайго сына, але атрымала не цёплы прыём, а некалькі трохрублёвых паперак.

Апісанне	Персанаж	Назва твора	Аўтар твора
А.			
Б.			
В.			

Заданне 10. Прачытайце вершаваны твор "Малпін жарт" Уладзіміра Корбана і запоўніце табліцу.

1. Да якога літаратурнага роду ці міжродавага ўтварэння адносіцца твор?	
2. Жанр твора	
3. Які(я) алегарычны(я) вобраз(ы) выкарыстаны ўтворы?	
4. Прыкладам якога сродку мастацкай выразнасці з'яўляецца падкрэслены фрагмент тэксту?	
5. Як называецца вылучаны курсівам фрагмент твора?	
6. Адным сказам абгрунтуйце, чаму гэты твор з'яўляецца сатырычным	

Пасля начной адказнае работы
Трэзор і Мурза спалі каля плота.
Тым часам Малпа не драмала,
Убачыўшы сабак, цішком
Падкралася да іх і матузком
Хвасты звязала.
Сама ж схавалася за вугал і глядзіць,
Каменьчыкамі кідзь ды кідзь, -
Стараецца іх пабудзіць.
Што тут было, калі прачнуліся абое! -
Трэзора Мурза рве, а Мурзу рве Трэзор!
Умомант гырканне ўзнялі такое, -
Ажно гудзе ўвесь двор.
А Малпа ледзьве не кладзецца, -
І скача, і крыўляецца, й смяецца,

Сабачы бой

І рукі паціраюць.

Так па душы прыйшоўся ёй.
Нарэшце развязаліся хвасты,
Сабакі сціхлі, раны залізалі,
Агледзеліся і затым

На Малпу, скеміўшы, напалі,
Што з той ажно пасыпалася поўсць.

І між людзьмі такія ёсць:
Звядуць дваіх, наладзяць склоку,
А потым збоку
На цяганіну пазіраюць

ТЭКСТ ДЛЯ ВОДГУКУ
Калі б я мог

З чаго пачаць? Нялёгка гэта,
Каб хоць і сотні год я жыў,
Калі б я мог - усю планету
На лепшы лад перарабіў.

Пяскі пустэльняў, дзе жывое
Было няведама калі,
Я б спалучаў найлепш з вадою,
Здружыў, каб сёстрамі жылі.

Я да пяскоў (такія планы,
Каб там расло, каб там цвіло)
Прывёў бы частку акіянаў,
Глядзіш, пяскоў бы не было.

А што далей?.. Задуме згодна,
Я, як і справу пачынаў,
Дык шмат народаў там выгодна,
Без крыўды б скрозь парассяляў.

Мне кажуць: - Быць рэальным раім.
За гэта ўзяўся ты не ў час!
Ах, мары, мары! Шмат іх маем...
Мо рэчаіснасць дасць адказ?

Пятрусь Броўка (1979).

ДАВЕДКІ ***Задание 1.***

Стыль мастацкі.
Тып апавяданне.
Саламонава рашэнне - мудрае рашэнне складанага пытання (паводле біблейскага падання. Саламон мудра рассудзіў дзвюх жанчын, якія спрачаліся за дзіця).
Каментар. За правільнае вызначэнне стылю - 1 бал, за правільнае вызначэнне тыпу - 1 бал, за правільнае вызначэнне ўстойлівага выразу - 1 бал, за правільнае тлумачэнне ўстойлівага выразу - 1 бал.
Задание 2.
Вельмі, надзвычай, выключна, дужа, досыць, занадта.
Каментар. За кожны правільны адказ - 1 бал
Задание 3.
Не: не адмаўляў, невымерна, не бачыў, не ведала, не яму вучыць Бога, нездарма.

Табліца да задання 5

Прыклады	***Вялікая літара пішацца ў першым выпадку***	***Вялікая літара пішацца ў другім выпадку***	***Ставіцца двукоссе***	***Ставіцца дэфіс***
(А, а)дысееў падарожжы	+			
медаль (З, з)а (А, а)двагу - пачэсная ўзнагарода	+		+	
(М, м)агеланаў (П, п)раліў	+			
Леанарда (Д, д)а (В, в)інчы		+		
Нью (Ё, ё)рк	+			+
(Б, б)ікфордаў шнур				
магутнасць лямпачкі - чатыры (В, в)аты				
(Д, д)зень (Н, н)езалежнасці	+	+		

Табліца да задання 6

віламі па вадзе...	***'невядома, ці ажыццявіцца што-н. (пра няпэўнае, маламагчымае)'***	пісана
... скіба	***1) 'той, хто аддзяліўся ад сям'і, стаў самастойным, не патрабуе клопатаў'; 2) 'той, хто парваў сувязі з прывычным асяроддзем, спосабам жыцця, з прывычнай дзейнасцю'***	адрэзаная
як мыла ...	***'з незадаволеным, кіслым выглядам, у дрэнным настроі (пайсці, сядзець, быць і пад.)'***	з'еўшы
... залатымі літарамі	***'захаваецца ў памяці людзей як выдатная з'ява чаго-н.'***	упісана
з... дыханнем [слухаць]	***'вельмі ўважліва, зацікаўлена'***	затоеным
[насіцца] як <дурань> з ... торбай	***'незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н.'***	пісанай

Ні: чаго б яна ні папрасіла, ні ў чым, што там ні рабілі, як ні ратавалі, аніяк, як ні стараўся.
Каментар. За кожны правільны адказ - 0,5 бала.
Задание 4.

Вылучаныя словы	Сінтаксічная роля
аднаго дня	*акалічнасць часу*
не маглі даць рады	*састаўны дзеяслоўны выказнік*
адзін	*дапасаванае азначэнне*
хацеў быў адчыніць	*просты дзеяслоўны выказнік (даўномі- нулае дзеянне)*
ажно	*не выконвае сінтаксічнай ролі (часціца)*
так	*акалічнасць спосабу дзеяння*

Каментар. За кожны правільна запоўнены радок - 1 бал.
Задание 5.
Каментар. За кожны правільна запоўнены радок - 1 бал.
Задание 6.
Каментар. За кожны правільны адказ - 1 бал.
Задание 7.
Прыкладны варыянт перакладу:

Ззаду яго *(за / па-за ім),* прыцiснуўшыся да сцяны, стаяў зусiм незнаёмы чалавек. На незнаёмцу быў плашч з цьмянага шэрага аксамiту з вышытым па краi ўзорам з залатых сняжынак. На галаве капялюш з паўлiнавым пяром, якое падала на плячо. Пяро канчалася *(заканчвалася)* яркай зялёна-сiняй пералiвiстай плямкай, якая чымсьцi *(нечым)* нагадвала шырока расплюшчанае (*раскрытае*) вока. Тут чараўнiк Алёша нават трохi *(крыху, некалькі)* разгубiўся: гэта(е) вока на канцы пяра глядзела (*ўглядалася)* на яго пiльна i неадрыўна.

Каментар. За кожную памылку (любога тыпу) ад максімальнай колькасці балаў адымаецца 0,1 бала, але павінна атрымацца не менш за 0 (нуль) балаў.
Задание 8.
Па вертыкалі: 1. *Дактыль.* **3.** *Анапест.* **5.** *Лірыка.* **6.** *Троп.* **7.** *Амфібрахій.* **12.** *Рэфрэн.*
Па гарызанталі: 2. *Страфа.* **4.** *Інверсія.* **8.** *Рыф- ма.* **9.** *Рытм.* **10.** *Ямб.* **11.** *Харэй.*
Каментар. За кожны правільны адказ - 0,5 бала.
Задание 9.

Апісанне	Персанаж	Назва твора	Аўтар твора
А.	*Машэка*	*"Магілальва"*	*Янка Купала*
Б.	*Данік Малец*	*"Сірочы хлеб" ("Урокі пані Мар'і")*	*Янка Брыль*
В.	*Тэкля (маці Лаўрука)*	*"На Каляды к сыну"*	*Змітрок Бядуля*

Каментар. За кожнага правільна названага персанажа - 1 бал, за правільна названы твор - 0,5 бала, за правільна вызначанага аўтара - 0,5 бала.
Задание 10.

1. Да якога літаратурнага роду ці міжродавага ўтварэння адносіцца твор?	Ліра-эпас
2. Жанр твора	Байка
3. Які(я) алегарычны(я) вобраз(ы) выкарыстаны ў творы?	*Сабакі (Мурза, Трэзор) і Малпа* (правільным лічыцца поўны адказ, указание толькі на адзін вобраз лічыцца правільным часткова)
4. Прыкладам якога сродку мастацкай выразнасці з'яўляецца падкрэслены фрагмент тэксту?	*Гіпербала / метафара / метанімія* (магчымы адзін або некалькі варыянтаў адказу)

5. Як называецца вылучаны курсівам фрагмент твора?	Мараль
6. Адным сказам абгрунтуйце, чаму гэты твор з'яўляецца сатырычным	*Праз смех выкрываюцца грамадскія заганы* (магчымы іншыя адказы пры захаванні сутнасці)

Каментар. За кожны правільны адказ - 1 бал, за часткова правільны - 0,5 бала.